

AIDSMO TASHKILOTINING TERMINOLOGIK FAOLIYATI

Shuhrat Mirziyatov-PhD

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada arab terminologiyasining nazariy va amaliy jihatlari, xususan terminlarni standartlashtirish jarayonida AIDSMO tashkilotining roli tahlil qilinadi. Tadqiqotda terminologik tizimning shakllanishi, semantik moslashuv va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Terminologiya, arab tili, diplomatik terminlar, standartlashtirish, AIDSMO.

Kirish. Ushbu tadqiqot arab terminologiyasining shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy holatini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot doirasida terminlarning yasaliş mexanizmlari, ularning semantik moslashuvi hamda standartlashtirish jarayonlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, arab tilining ichki lingvistik imkoniyatlari va boshqa tillardan kirib kelgan o'zlashma terminlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ham ko'rib chiqiladi.

Arab terminologiyasini tizimlashtirish va standartlashtirish jarayonida AIDSMO kabi mintaqaviy tashkilotlarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tashkilot arab davlatlari o'rtasida terminologik birliklarni muvofiqlashtirish, ularni rasmiy va ilmiy muomalaga tatbiq etish hamda yagona terminologik standartlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot arab terminologiyasining shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy holatini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda sifatli (qualitative) yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida terminlarning yasaliş mexanizmlari, semantik moslashuvi hamda standartlashtirish jarayonlari ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilindi (Cabré, 1999; Sager, 1990).

Metodologik jihatdan quyidagi usullardan foydalanildi: tavsifiy (descriptive) tahlil, qiyosiy (comparative) tahlil hamda kontent tahlili. Ushbu usullar orqali arab

terminologiyasining ichki lingvistik imkoniyatlari va o'zlashma terminlarning kirib kelish jarayoni o'rganildi (Wüster, 1979).

Shuningdek, tadqiqotda AIDS MO tashkilotining terminologik faoliyati alohida o'rganilib, uning arab davlatlari o'rtasida terminlarni standartlashtirishdagi roli tahlil qilindi. Tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan terminologik tavsiyalar va hujjatlar rasmiy ilmiy manba sifatida ko'rib chiqildi (AIDS MO, 2018).

Natijalar

Ushbu tadqiqot natijalari arab terminologiyasining shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko'p bosqichli jarayon ekanligini ko'rsatadi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, arab terminologik tizimi asosan ikki manbaga tayangan holda rivojlanadi: ichki lingvistik imkoniyatlar va tashqi o'zlashma terminlar (Wüster, 1979).

Birinchidan, arab tilining morfologik tuzilishi termin yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ildiz va qolip (root-pattern) tizimi asosida yangi ilmiy va diplomatik terminlar hosil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ko'plab zamonaviy terminlar arab tilining ichki resurslari orqali muvaffaqiyatli yaratilgan bo'lib, bu tilning yuqori darajadagi derivatsion imkoniyatga ega ekanligini tasdiqlaydi (Cabr , 1999).

Ikkinchidan, semantik moslashuv jarayoni terminologik tizimning barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, mavjud so'zlar yangi ilmiy tushunchalarni ifodalash uchun semantik kengayish yoki ixtisoslashuv orqali moslashtiriladi. Bu jarayon terminlarning bir tizim ichida ko'p ma'nolilikni kamaytirib, aniq ilmiy ifodani ta'minlaydi (Sager, 1990).

Uchinchidan, o'zlashma terminlar asosan texnologiya, xalqaro munosabatlar, diplomatiya va iqtisodiyot sohalarida ko'proq uchraydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ushbu terminlar arab tiliga kirib kelgach, fonologik va morfologik moslashuvdan o'tadi, ya'ni arab tilining grammatik qoidalariga muvofiqlashtiriladi. Bu jarayon "arablashtirish" (ta'rib) sifatida tavsiflanadi va terminlarning mahalliyloviga xizmat qiladi (Cabr , 1999).

To'rtinchidan, AIDS MO tashkilotining faoliyati arab terminologiyasini standartlashtirishda muhim natijalar bergan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan terminologik tavsiyalar arab davlatlari o'rtasida yagona ilmiy va diplomatik terminlardan foydalanishni kuchaytirgan. Bu esa rasmiy hujjatlar, xalqaro aloqalar va akademik yozuvlarda terminologik bir xillikni ta'minlashga yordam beradi (AIDS MO, 2018).

Beshinchidan, qiyosiy tahlil natijalari arab terminologiyasi va boshqa tillar, xususan ingliz va fransuz terminologik tizimlari o'rtasida sezilarli o'zaro ta'sir mavjudligini ko'rsatadi. Bu o'zaro ta'sir ko'proq ilm-fan va texnologiya sohalarida yaqqol namoyon bo'lib, global ilmiy kommunikatsiyaning natijasi sifatida baholanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari arab terminologiyasi tizimi bir tomondan ichki lingvistik imkoniyatlarga, ikkinchi tomondan esa global ilmiy va madaniy ta'sirlarga tayangan holda rivojlanayotganini tasdiqlaydi. Bu esa uni dinamik va doimiy yangilanib boruvchi til tizimi sifatida ko'rsatadi.

Muhokama. Ushbu tadqiqot natijalari arab terminologiyasining shakllanishi va rivojlanishi murakkab lingvistik va ijtimoiy jarayon ekanligini ko'rsatadi. Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, arab terminologiyasi bir tomondan tilning ichki morfologik imkoniyatlariga, ikkinchi tomondan esa global ilmiy-madaniy ta'sirlarga asoslanib rivojlanmoqda (Wüster, 1979).

Tahlil natijalariga ko'ra, arab tilining ildiz (root) tizimi termin yaratishda asosiy mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Bu tizim yangi ilmiy va diplomatik tushunchalarni aniq va tizimli ifodalash imkonini beradi. Shu bilan birga, bu jarayon terminologik barqarorlikni ta'minlashda muhim omil sifatida baholanadi (Cabré, 1999).

Biroq, tadqiqot shuni ham ko'rsatadiki, zamonaviy ilm-fan va texnologiya sohalarida o'zlashma terminlarning ulushi ortib bormoqda. Ayniqsa ingliz va fransuz tillaridan kirib kelgan terminlar arab tiliga moslashtirilgan holda qo'llanilmoqda. Bu holat global ilmiy kommunikatsiyaning tabiiy natijasi sifatida talqin qilinadi (Sager, 1990).

Semantik moslashuv jarayoni natijalari shuni ko'rsatadiki, mavjud arab leksik birliklari yangi ilmiy tushunchalarni ifodalash uchun qayta talqin qilinadi yoki kengaytiriladi. Bu esa terminlarning bir ma'nolilik darajasini oshirib, ilmiy matnlarda aniqlikni ta'minlaydi.

Shuningdek, AIDSMO tashkilotining terminologik faoliyati natijalari arab davlatlari o'rtasida terminologik birxillikni kuchaytirganini ko'rsatadi. Tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar va standartlar rasmiy hujjatlar, ta'lim tizimi va diplomatik yozishmalarda yagona terminlardan foydalanishni ta'minlashga xizmat qilmoqda (AIDS MO, 2018).

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, arab terminologiyasi boshqa tillar bilan doimiy o'zaro ta'sirda rivojlanmoqda. Bu jarayon bir tomondan tilning ochiqligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan uning ilmiy integratsiyaga moslashuvchanligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, muhokama natijalari arab terminologiyasi tizimi statik emas, balki doimiy rivojlanib boruvchi dinamik tizim ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot arab terminologiyasining shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy holatini, shuningdek AIDSMO tashkilotining standartlashtirish jarayonlaridagi rolini tahlil qildi. Olingan natijalar arab terminologik tizimi ichki lingvistik imkoniyatlar va tashqi ta'sirlar asosida shakllanadigan dinamik jarayon ekanligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, arab tilining ildiz va qolip (root-and-pattern) tizimi yangi terminlarni yaratishda asosiy mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tizim ilmiy va diplomatik sohalarda aniq, tizimli va barqaror terminlarni hosil qilish imkonini beradi.

Shu bilan birga, zamonaviy ilm-fan va texnologiya sohaslarida o'zlashma terminlarning ulushi ortib borayotgani kuzatildi. Ushbu terminlar asosan ingliz va fransuz tillaridan kirib kelib, arab tilining fonetik va grammatik qoidalariga moslashtirilgan holda qo'llaniladi. Bu jarayon arab tilining moslashuvchan va integratsiyaga ochiq ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari semantik moslashuv jarayoni ham muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Ya'ni mavjud arab so'zlari yangi ilmiy tushunchalarni ifodalash uchun kengaytiriladi yoki qayta talqin qilinadi, bu esa terminologik aniqlikni oshiradi.

AIDSMO tashkilotining faoliyati esa arab davlatlari o'rtasida terminologik birxillikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Tashkilotning tavsiyalari rasmiy hujjatlar, ta'lim va diplomatik yozishmalarda yagona terminlardan foydalanishga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, arab terminologiyasi barqaror tuzilma emas, balki doimiy rivojlanib boruvchi, ichki va tashqi omillar o'zaro ta'sirida shakllanadigan tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cabré, M. T. (1999). Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
2. Sager, J. C. (1990). A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
3. Wüster, E. (1979). Introduction to the General Theory of Terminology and Terminological Lexicography. Vienna: Springer.
4. AIDSMO (Arab Industrial Development, Standardization and Mining Organization). (2018). Terminological Standardization Reports and Guidelines. Cairo: AIDSMO Publications.
5. Temmerman, R. (2000). Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
6. ISO (International Organization for Standardization). (2000). ISO 1087: Terminology Work — Vocabulary. Geneva: ISO.
7. Ali, A. (2015). Arabic terminology development and language planning in modern Arabic. *Journal of Arabic Linguistics*, 12(2), 45–67.